

ÂRÂYI BİLMEK Mİ ARAYABİLMEK Mİ?
TO KNOW THE ORNAMENT OR TO BE ABLE TO SEEK?

İSMAİL GÜLEÇ

Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü
*Prof. Dr., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Literature, Department of Turkish
Language and Literature*
ismail.gulec@medeniyet.edu.tr

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-5, Aralık -December 2022 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 12.10.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 12.12.2022
Sayfa-*Pages*: 25-40.

Atıf/Citation: Güleç, İsmail (2022). “Ârâyı Bilmek mi Arayabilmek mi?”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TÜRKDED-5)*, 3/2: 25-40.

ÂRÂYI BİLMEK Mİ ARAYABİLMEK Mİ?

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ¹

Özet

XVI. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri de Hayâlî Bey'dir. Yazdığı şiirler, henüz hayatta iken okunmuş, dilden dile aktarılmıştır. Devrin padişahının huzurunda şiirleri okunacak kadar başarılı bir şairdir. Kendisinden sonra gelen şairlerce takip ve taklit edilecek kadar başarılı ve usta şairdir.

Dünya malına değer vermeyen, giyim kuşamına pek dikkat etmeyen, büyük bir şair olmasına rağmen kibirlenmeyen, güzelliğe düşkün, rind-meşrep olan Hayâlî Bey'in bu özellikleri şiirlerine de yansır. Hoşgörülü ve dost canlısı olan şair sataşılmadıkça kimseyi hicvetmez ve kavgadan hoşlanmaz.

Hayâlî Bey'in "Bilmezler" redifli gazelinin matla beyti Türk edebiyatının en çok bilinen beyitleri arasında yer alır. Bu beytin ilk mısraı araştırmacılar tarafından "arayabilmek" ve "ârâyı bilmek" olarak iki farklı anlama gelecek şekilde nesre çevrilir.

Anlamı üzerinde tartışma olan bir beyti tahlil etmenin ve anlamaya çalışmanın birçok yolu vardır. Şairin şahsiyeti, diğer şiirleriyle karşılaştırılması, şiirin kim için ve neden yazıldığı, imlası, gazelin bütünlüğü içindeki yeri, kelimenin diğer şairler tarafından kullanılması, vezin kafiye ve redif, söz sanatları ve gazele yazılan tahmis, tesdis, tazmin ve nazireler kelimenin hangi anlama geleceği konusunda yararlanacağımız araçlardır. Bu makalede, bu iki çeviriden hangisinin neden olması gerektiği farklı bakış açılarıyla değerlendirilip tartışıldıktan sonra bu araçların kullanımı bir örnek üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilmezler redifli gazel, gazel inceleme yöntemi, Hayâlî Bey

TO KNOW THE ORNAMENT OR TO BE ABLE TO SEEK?

Abstract

Hayâlî Bey is one of the leading poets of his time. The poems he wrote were read by the poets and poem-lovers while he was still alive. He is such a successful poet that his poems can be read in the presence of the sultan of the period. He is a great and master poet who was followed and imitated by the poets who came after him.

These characteristics of Hayâlî Bey, who does not value worldly goods, does not pay much attention to his clothing, who is not arrogant despite being a great poet, who is fond of beauty, and who is a dissolute, are also reflected in his poems. The tolerant and friendly poet does not like to fight unless he satirizes anyone.

Hayâlî Bey's The first verse of the first couplet of the ghazal with rhyme "Bilmezler", which is among the most well-known couplets of Turkish literature, is translated into prose with two different meanings.

¹İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismail.gulec@medeniyet.edu.tr.

There are many ways to analyze and try to understand a couplet whose meaning is in dispute. The personality of the poet, its comparison with his other poems, for whom and why the poem was written, its spelling, its place in the integrity of the ghazal, the use of the word by other poets, rhyme and redif, rhetoric and tahmis, tesdis, tazmin and nazires written in the ghazal, we will benefit from the meaning of the word. are tools. In this article, which of these two prose translations should be evaluated and discussed from different perspectives, and the use of these tools has been tried to be demonstrated through an example.

Key Words: Ghazal with rhyme "Bilmezler", poetry analysis method, Hayâlî Bey.

Giriş

Ali Nihat Tarlan'ın "16. asrın Fuzûlî'den sonra en büyük şairi", dediği, makalesinde Bâkî'den daha iyi bir şair olduğunu örneklerle göstermeye çalıştığı Hayâlî Bey'in (ö. 1557), meşhur gazelini ve onun şu beytini;

*Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler* (1945: 125)

bilmeyenimiz yoktur. Ders kitaplarında yer alan ve derslerde mutlaka okutulan bu gazelin ilk beytinin ilk mısraında geçen 'arayı bilmezler' ibaresi beyit üzerine yapılan çalışmalarda iki farklı anlama gelecek şekilde açıklanır: Arayabilmek ve ârâyı bilmek.

Mehmet Çavuşoğlu gazele yaptığı şerhte beyti 'arayı bulamazlar' şeklinde açıklar. (1987: 14) Cihan Okuyucu kelimeyi Türkçe bileşik fiil olarak değerlendirir "aramasını bilmez" şeklinde nesre çevirir. Açıklamasında ise kelimenin tevriyeli okunabileceğini dolayısıyla kelimenin "cihanı süsleyeni bilmezler" şeklinde de anlaşılabilirliğini söyler. (2006: 29-30) Yekta Saraç kelimeyi "aramasını (arayı bulmasını) bilmezler" şeklinde çevirirken (2008: 195) Nihat Öztoprak da (2009) Çavuşoğlu'nu takip eder ve beyti "Cihanı süsleyen (Allah) bu cihanın içindedir. İnsanlar Allâh'ı arayıp bulamazlar, (O'nu fark edemezler). Tıpkı denizin içinde olup da denizi bilmeyen balıklar gibi." şeklinde nesre aktarır. Açık Öğretim Fakültesi için hazırlanan ders kitabında beytin nesre çevirisi "Cihânı süsleyen (Allah) bu cihânın içindedir, arayıp bulamazlar; o balıklar ki, denizin içindedir de denizi bilmezler." şeklindedir. (Macit 2018: 79)

Muhammet Nur Doğan aynı kelimeyi bu dünyanın süsü olarak düşünmüş olmalı ki "süs/bezek nedir bilmezler" olarak nesre aktarır. Balıkların denizde olduklarını bilmedikleri gibi bu gönül ehli olan kimselerin de kendi kıymetlerinin farkında olmadıklarını ifade ettikten sonra kelimenin arayabilmek ve ârâyı bilmek olarak iki anlama gelecek şekilde tevriyeli kullanıldığını ifade eder. (2017: 236) Öbek, mısraı "Dünyanın süsü olup dünyayı bezeyen Allah, aslında dünyanın içindedir; fakat insanlar -bu süsü- aramasını bilmezler." şeklinde biraz genişçe nesre çevirirken (2011: 140) çizgi içinde süsü de yazarak her iki anlamı birlikte verme yolunu tercih eder ancak süsü çizgi içinde vermesinden aramasını bilmek anlamını önceliğini anlıyoruz.

Hayâlî Bey Divânı üzerine etraflı bir çalışması olan Cemal Kurnaz (1996), beyti, dünyayı bitkiler, hayvanlar veya canlı-cansız bütün varlıklarla süsleyen, güzelleştiren yaratıcının dünyada olduğunu, ancak dünyanın, bu güzelliklerin, kendi güzelliklerinin ve kendi güzelliklerinde tecelli eden yaratıcının güzelliğinin farkında olmadıkları ve güzelliğin, süsün ne olduğunu bilmedikleri şeklinde açıklar.*

* Birçok çalışmada beytin nesre çevirileri yer almaktadır. Kanaat oluşması için yeterli olduğu düşünülerek bu kadar örnekle yetinilmiştir.

Yukarıda sıralanan nesre çeviri örneklerinden de anlaşılacağı üzere daha çok Mehmet Çavuşoğlu'nun çevirisinin tercih edildiği görülmekle birlikte tevriyeli kullanım üzerinde de durulmaktadır. Özellikle son zamanlarda yapılan yayınlarda arayabilmek şeklinin daha çok tercih edildiği ve beytin açıklamasının bu kelime üzerine bina edildiği görülmektedir.

Şu hâlde sorumuzu soralım: “Aramayı bilmek mi, ârâ yı bilmek mi?” Bu iki anlamdan sadece biri mi olmalı yoksa ikisi birden mi anlaşılmalıdır? Tevriyeli kullanım söz konusu ise yakın anlam hangisi olmalıdır? Önemli bir diğer soru bilmeyenin kim olduğudur.

Bu sorulara farklı yollardan geçerek cevap vermeye çalışacağım.

Bu gibi durumlarda yapılması gereken ilk iş olan yazma nüshalara müracaat etmektir. Ancak kelimenin iki şekilde de okunabilecek şekilde yazılmış olması bize yeterince yardımcı olmamaktadır. Bu durumda yakın anlamı bulmak için gazele farklı yollardan yaklaşmak gerekmektedir. Bu arayışa şairi tanıyarak başlayalım.

Şâiri tanımak

Tarlan'ın, *ser-âzâde, kayd tanımayan, cömert, dünya malında gözü olmayan, âvâre ve rind* olarak olarak tarif ettiği ve devrin en büyük şairi olarak sunduğu Hayâlî Bey, hayatı diğer ikisine göre oldukça renkli ve dikkat çekici olmasına rağmen Fuzûlî ve Bâkî kadar tanınip bilinen bir şair değildir.

Hayâlî Bey hakkında en ayrıntılı bilgi Âşık Çelebi (2010) tezkiresinde yer alır. Âşık Çelebi'nin hakkında ayrıntılı bilgi vermesinden Hayâlî Bey'i yakından tanıdığı ve bildiği anlaşılmaktadır. Âşık Çelebi'nin, Hayâlî Bey'in biyografisine “Rumeli'nin suhen-ârâsı” diyerek meşhur beyti çağrıştıracak şekilde başlaması, akla, beytin şairin yaşadığı dönemde de bilindiğini ve beğenildiğini getirmektedir. Çelebi, tezkiresinde Hayâlî Bey'in yakışıklı ve doğuştan şair olduğunu söyler. Dünya malına ve kılık-kıyafete önem vermeyen Hayâlî Bey kendine yapılan iltifatlara pek itibar etmez.² Mütevazi, hoşgörülü, dost canlısı, rind-meşrep biridir. Muttaki, zâhid ve sofu olmadığı anlaşılan şairin bir Kalender şeyhinden nasip alması, tasavvufun aşk yolunu tercih etmesi tasavvufi görüşü hakkında bilgi vermekte, gazeli de bu bilgileri teyit etmektedir.

Bir şey mi var cihânda kim mahlûk-ı Hak değil

Msraını ve;

İstiyorsan almağı hikmet kitabından sebak

Hâme-i kudret ne yazmış safha-ı ruhsâra bak

Mısra ve beytini söyleyen, tasavvufu züht ve takva penceresinden görmeyen, şekle önem vermeyen ve Hakk'a aşk yoluyla ulaşmaya çalışan ekole mensup Hayâlî Bey'in dünyaya baktığında yaratıcıyı düşünmesi, bilmesi ve zevk etmesi mensubu olduğu tasavvufi yola ve tezkirelerde anlatılan karakterine uygun görünmektedir.

² Bir bezm-i hâşşa mahrem olupdur Hayâlî kim

Açılmaz anda gönca-i cennet hicâbdan

Beytinde taşvîr eylediği üzere huzûr-ı hümayûnda bulunduğca dâ'imâ nazar ber-zemîn-i sükût olduğu gibi dervişliği, binâ'en 'aleyh meşreb-i kanâ'at-kârîşi iktizâsınca bu kadar in'âm ve ihsâna nâ'il olmuşken kâffe-i metâlib-i dünyevîden, hattâ 'ıyâl ü evlâd-ı ta'allukından vâ-reste olarak yaşamıştır. (Faik Reşad 2019: 83).

Şiirin söylenme nedeni

Bir şiiri anlamının yollarından biri de ne zaman, nerede ve ne vesile ile söylenildiğinin bilinmesidir. Ancak kimi tezkireler ve biyografik eserlerde anlatılan anekdotlar bazı gazellerin söylenme nedenleri hakkında bilgi vermekle birlikte divanları oluşturan şiirlerin özellikle gazellerin neden ve ne zaman yazıldığını bilmek çoğu kere mümkün olmamaktadır. Bu gazel ne zaman ve neden yazıldığını bildiğimiz az sayıdaki şiirden biridir.

Hayâlî Bey'in, bu beyti Nakşî-Melâmî şeyhi Bursalı Bahrî Dede'yi ziyaretinde Dede'ye (ö. 1566) söylediğine dair bir kayıt mevcuttur. (Atlansoy 2011: 194) Ancak İsmail Belig, Bursalı şairleri anlattığı eserinde Bahrî hakkında bilgi verirken bu beytin, ziyaret esnasında Hayâlî Bey'in arzusu üzerine Bahrî Efendi tarafından söylenip Hayâlî Bey'e verildiği, Hayâlî Bey'in de bu beyti alıp beş beyitlik gazele dönüştürdüğünü anlatır. (Tarlan 1945: 107) Bu bilgiyi doğru kabul ettiğimiz takdirde Hayâlî Bey'in kelimeyi, bilmek olarak kullandığını söyleyebiliriz.

Bahrî adında birine sunulacak bir şiirde doğal olarak denizi imâ edecek ifadelerin geçmesi beklenir. Nitekim Hayâlî Bey'in de bu beklentilere uygun olarak denizin içindekilerden, mâhîlerden özellikle bahsettiği düşünülebilir. Beyitte Bahrî geçmemesinin iki nedeni olabilir. İlki vezne uygunluk, ikincisi muhatabını yüceltmek. Ancak istenirse vezin sorunu aşılabileceğinden ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. Mısrada Bahrî'nin tercih edilmemesinin nedeni mâhîlere yüklenen olumsuz anlam olmalıdır. Hayâlî Bey'in, Bahrî olanların mâhî gibi olmadığını, yani Bahrî Dede'ye intisap edenlerin denizden haberdar olduklarını da söylemiş olabileceği akla gelebilir.

Hayâlî Bey'in ziyaret edecek kadar değer verdiği Bahrî Dede iyi bir eğitimden sonra Kovacı Dede ve Muradiye dergahlarında vaaz ile meşgul olmuş bir mutasavvıftır ve Nevizâde, ondan duası makbul bir mutasavvıf olarak bahseder. (Nevizade 1989: 190-191) Duası makbul olarak bilinen bir Allah dostunu ziyaret eden Hayâlî Bey'in niyeti hakkında kaynaklar pek bilgi vermezler. Menkıbede anlatıldığı şekliyle Hayâlî Bey, duası makbul bir şeyhin hayır duasını almak veya çok beğendiği bir şeyhi teberrüken ziyaret etmek için gitmiş olabilir. Her iki durumda da Hayâlî Bey'in Bahrî Dede'ye karşı bir muhabbet beslediğini ve değer verdiğini düşünebiliriz. Ancak mütevazı ve dünyaya düşkün olmayan Hayâlî Bey'in muradına kavuşmak için dua etmesini istemekten daha çok muhabbet beslediği bir büyüğün hayır duasını almak için ziyaret etmesi daha makul sebep olarak görünmektedir.

Beyti Bahrî Efendi'nin yazdığını kabul ettiğimizde bilmemek anlamının doğru olduğu, bir başka kaynaktan görmediğimiz bu bilginin doğru olmama durumunda ise kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz.

Şiirin tamamına bakmak

Kelimenin ne olduğunu öğrenmenin yollarından biri de gazelin tamamına bakmak, edâsından ve âhenginden anlamı tespit etmeye çalışmaktır. Ali Nihat Tarlan'ın hazırladığı divanda gazelin metni şöyledir:*

*Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*

*Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler*

* Metnin imlası günümüz Türkçesine yaklaştırılarak verilmiştir.

*Şafak-gün kan içinde dâğıcı seyretse âşıklar
Güneşte zerre görmezler felekte ayı bilmezler*

*Hamîde kadlerine rişte-i eşki takıp bunlar
Atarlar tîr-i maksûdu nedendir yayı bilmezler*

*Hayâlî fakr şalına çekenler cism-i uryânı
Anunla fahr ederler atlas u dîbâyı bilmezler* (Tarlan 1945: 125-126)

Gazel baştan sona hakkı ve hakikati bilmekten uzak olanların eleştirisi üzerine kurulmuştur. Şair, her beytin sonunda tekrar ettiği “bilmezler” redifi ile eleştirilerini dile getirmektedir. İlk mısra giriş mahiyetinde olup genel bir tarif gibidir ve bilmeyenlerin kim olduğu anlaşılmamaktadır. Cihanı süsleyen cihandadır ama gafiller, nasipsizler daha genel bir ifade ile sıradan insanlar onun süslerini bilmezler, dolayısıyla süsleyeni de bilmezler ve düşünmezler. Bu gözle baktığımızda aramak anlamı olma ihtimali düşüktür.

Hayâlî Bey, bu gazelde Hak’dan gâfil olanları ve Hak’dan neden bî-haber olduklarını anlatır. Beyitlerin öznelere baktığımızda şu manzara ile karşılaşırız:

1. Beyit ilk mısra: Cihanın süslerinden süsleri yaratanı göremeyen, bilemeyen gafiller, nasipsizler, sıradan insanlar. İkinci mısra: İçinde oldukları denizden bî-haber olan balıklar.

2. Beyit: Cehennem korkusu ile ibadet eden zahitler gibi ibadet etmeyen harâbat ehli dervişler.

3. Beyit: Şafak kızılığına benzer yaralarını görüp Güneş’i bir zerre kadar bile görmeyen, ayı fark etmeyen âşıklar.

4. Beyit: Yay, yani neden yay gibi olduklarının farkında olmayanlar,

5. Beyit: Çıplak bedenlerini fakr/fakirlik şalı ile örtmekle övünen, ipekli elbise giymeyen genelde dervişler, daha özelde ise Kalenderîler.

Şair, ikinci beyitte zahide seslenmektedir ve cehennem korkusu ile ibadet edenlerin Allah sevgisiyle ibadet edenleri anlamadıkları üzerine durur. *Vaktin çocuğu olanlar gelecek endişesi bilmezler*, derken cehennem azabından korkmadıklarına işaret etmiş olur. Üçüncü beyitte her tarafı yara olan âşıkların aşklarından başka bir şey görmediklerine ve bilmediklerine dikkat çeker. Dördüncü beyitte âşıkların veya bir şey isteyenlerin ağlamaktan iki kat olmuş halleriyle ağlayıp inlediklerini ancak kendilerini bilmeden bir şey istemeyi bilmediklerini ifade eder. Son beyitte ise dervişlerin kılık kıyafetleriyle övünmeyi bilmediklerini söyler.

Beş beytin ilk beytini dışarıda tutarsak iki beyti olumlu, iki beyti olumsuz davranışlardan bahseder. Olumlu olanlar gelecek kaygısı çekmeyen vaktin çocuğu olan dervişler ile ipek elbise giymeyen dervişlerdir. Olumsuz olanlar ise ağlamaktan ve sızlamaktan neyi istediğini bilmeyenler ile oku atıp attıranı bilmeyenlerdir. Dolayısıyla ilk mısra da aramak ile ilgili olmamalı, bu dünyaya ait süsleri bilmediklerini söylemiş olmalıdır.

Kelimenin sözlük anlamı

İmlası aynı olan ‘ara’ ve ‘ârâ’nın sözlüklerde üç anlamı yer alır. İlki aramaktan emir, ikincisi âresten fiilinden türemiş süs ve son ek, üçüncüsü de reyler, görüşlerdir. Üçüncü anlamı konu ile ilgisi olmadığı için dışarıda tutup diğer iki anlama bakalım.

Kâmûs-ı Türkî’de ârâ aslı fiil olup vasf-ı terkîbîde sıfat manasını ifade eder, donatan, tezyin eden, şenlendiren; suhen-ârâ müzeyyen söz söyleyen, dil-ârâ dilber, mahbûb, meclis-ârâ sohbet ve zerâfetiyle meclisi şenlendiren. (Şemseddin Sami 1989: 26) şeklinde açıklanır. *Lügat-i*

Nâcî'de *tezyin etmek manasına olan âresten masdarından müştaktır. Vâsf-ı terkîbi suretinde kullanılır. Nazar-ârâ, meclis-âra= zarif* (Muallim Naci 1995: 5) şeklinde açıklanır. Her iki sözlükte de sıfat olarak geçer, isim anlamı verilmez.

Ferheng-i Ziyâ'da ârâsten mastarından emr-i hazır olduğu söylenir ve 'süsle' anlamında kullanılan bir örnek verilir. Süs ve süsleyen anlamı geçmez. (Ziya Şükun 1996: 39) Redhouse sözlüğünde ise şöyle geçiyor: *who or which adorns, embellishes.* (1987: 55) Yani *süsleyen, güzelleştiren kimse veya şey.* Steingass sözlüğünde ise *embellishing, adorning,* (1975: 32) yani süsleme, zinetlendirme anlamı yer alır. Dolayısıyla ârâ kelimesinin son ek olmadan isim olarak kullanılması da mümkündür.*

Kelimenin geçtiği diğer yerler

Hayâlî Bey divanını kabaca taradığımızda -ârâ sözcüğünün vâsf-ı terkîb olarak 22 kez geçtiğini gördük. Cihân-ârâ sekiz kere ile en çok kullanılan terkiptir.³ Âlem-âra⁴ ve dil-ârâ⁵

* Cihân-ârâ'nın güzel anlamına gelecek şekilde kullanımı da vardır:

Gül gibi geydi rûmiyâne kaba
Oldı bir dil-ber-i cihan-ârâ (Küçük 1993: 435)

³ Biz Hayâlî bu gönül âleminin göklerine
Dâ'imâ şevk veren mihr-i cihân-ârâyüz (s. 198)

Bâğbân-ı şun^c sunmuşken saâdet destine
Hâke düşmek yol mu ol nâil-i cihân-ârâ felek (s. 80)

Dağlar bî-hâr gül farkımda sünbül dūd-ı âh
Dirler ise yaraşur nahl-i cihân-ârâ bana (105/3)

Haftalarla gülmeyip yıllarla ağlırsam n'ola
Ay olur göstermez ol mihr-i cihân-ârâ yüzün (326)

Sana Tûbâ ser-fürû eyler Hayâlî olalı
Na'l-i dağınla tenin nahl-i cihân-âra-yı aşk (s. 234)

Haşre denlu âlemin şem-i cihân-ârâları
Aşk eyvânında yaksınlar yüreğim yağınma (s. 398)

Seyr kıl dil âlemin görmek dilersen bî-zevâl
Zerrelerden bî-aded mihr-i cihân-ârâları (s. 413)

Dil-rübâlar kâmetin nahl-i cihân-ârâ eden
Nev-bahâr-ı hüsne göz yaşını bârân eyledi (s. 414)

Zerre denlü kılmadın dehre Hayâlî i'tibâr
Topun ağsun göklere mihr-i cihân-ârâ gibi (s. 419)

⁴ Dil bu gün düşdü o mâh-ı nûr-efzâdan cüdâ
Zerre gibi âfitâb-ı âlem-ârâdan cüdâ (7/1)

Ey Hayâlî Şâh-ı gerdün dergehinde zerre-vâr
Afitâb-ı âlem-ârâ gibi şöhet beklerüz (s. 200)

Perişan-hâtır etme âfitab ı âlem-ârâyı
De el çeksün izârundan bu zülf-i anber-efşâna (s. 373)

Gözümle gönlüm arar hüsn-i âlem-ârâyı
Gözümse gönlüme uydu gönülse hercâyı (s. 425)

⁵ Dişi ile leblerin vaşf et Hayâlî ol dil-ârâmun
Bilirsin cümleden nazma yine la'l ü güher hoşdur (139/5)

Harını bu çemenün nahl-i dil-ârâ bilürüz
Açılan nergisini dîde-i bînâ bilürüz (s. 204)

dörder kez ile onu takip eder. Serîr-âra⁶, bezm-ârâ⁷, peyker-ârâ⁸, ma'reke-ârâ⁹, meclis-ârâ¹⁰ ve kişver-ârâ¹¹ birer kez geçmektedir. Hayâlî Bey divanında aramak anlamında kullanıma da tesadüf edilir.¹² Dolayısıyla her iki anlama gelecek şekilde kullanıldığından bir hüküm çıkarmak güçtür.

Hayâlî Bey'in birleşik fiil kullanıp kullanmadığına baktığımızda;

Mahabbet câmın ey zâhid eline alabilmezsın

Meğer kim şîşe-i nâmûsu taşâ çalabilmezsın (s. 331)

Matlâıyla başlayan gazelin kafiyesi baştan sonra birleşik fiillerden oluşmakta ve sorumuza cevap vermektedir.

Bu durumda kelimelerin kullanım durumlarına göre her iki anlama gelmesi mümkündür. Dolayısıyla kelimelerin kullanılıp kullanılmama durumuna göre kelimenin anlamının hangisi olacağına dair bir değerlendirme yapmak pek mümkün görünmemektedir.

Devrindeki Kullanımı

Tereddüdün giderilmesinde başvurulacak kaynaklardan biri de devrin konuşma ve şiir dilidir. Kabaca yaptığımız bir taramada bile -ârâ'nın son ek olarak sıkça kullanıldığını gördük. Devrin büyük şâiri Bâkî, cihân-ârâyı Hayâlî Bey ile aynı anlamda kullanmış gibidir. Hatta birlikte okunduğunda Hayâlî Bey'in beyti daha iyi anlaşılacaktır.

Zâhidâ ibret gözün aç sûret-i zîbâya bak

Bir nazar âyîne-i sun'-ı cihân-ârâya bak (G.239/1)

Ey zahit ibret gözünü aç da şu güzelliklere bir bak. Bir kez olsun, dünyayı süsleyenin sanat aynasına bak.

Bâkî, süsleri yaratıcının sanatının aynası olarak göstermektedir. Fuzûlî de kelimeyi aynı anlama gelecek şekilde kullanır.

Benzer duruşun kâmet-i dildâra demekle
Gülşende bugün serv-i dil-ârâyı büyüttük (s. 243)

Kenar etmek diler var ise bir serv-i dil-ârâyı
Güzeller gördüğünce el salar her mevci deryânın (s. 248)

⁶ Serîr-ârâ-yi mülk-i aşk imiş Ferhâd ı dîvâne
Aceb mi Bîsütün etse ana tîğ u kemer peydâ (23/2)

⁷ Bir ışıkdur şem-i bezm-ârâ diyâr-ı Şam'da
Cezbe-i didârına pervânededen kurbân akar (11/3)

⁸ Sâye-i Haksın velî envâr-ı lütfundan sana
Cism kılmış peyker-ârâ-yi cihân-ı mâ' ü tîn (s. 67)

⁹ Meydân-ı nazmun eyledi Rüstemlerin zebûn
Kaşd ı Hayâlî ma'reke-ârâ-yi Givedür (19/5)

¹⁰ Çün ey pervâne 'âşıkısın irakdan yan yakın gelme
Bu şem'-i meclis-ârâya ne verdin alabilmezsın (s. 331)

¹¹ Sen ol nigârsın kim kor dergehinde ârız
Bin mîr-i kişver-ârâ yüz şâh u şâh-zâde (s. 381)

¹² Hâlün gamı hûn-ı dil ara didelerimde
Yâkuta heves hindi gibi kim gele kana (s. 375)

Hayâlî yâri ararlar yeri göğü dolanıp
Fıganlarım göğe yaşım turâba yüz tutdu (s. 431)

*Bırakdı hâke hüsnün âfitâb-ı âlem-ârâyı
Götürdü yer yüzünden mu'ciz-i la'lün Mesihâ'yı (G 265/1)*

Güzelliğin âlemi süsleyen güneşi yeryüzüne düşürdü. Mucize sözlerin döküldüğü dudakların ise İsa Mesih'i yer yüzünden göklere çıkardı.

Devrin diğer şairlerinin şiirlerinde de çok örnek vardır. Bu iki örneğe, özellikle Bâkî'nin beytine göre kelimenin anlamının ârâ olması daha makuldür.

Vezinden yararlanmak

Bir şiirde kelimenin anlamında tereddüde düştüğümüzde başvuracağımız yollardan biri de şiirin veznidir. Gazel, hezec bahrinde (4 mefâilün) yazılmıştır. Vezne göre mısraın taktii şöyledir:

Cihân-ârâ/çihân için/dedir ârâ'yı bilmezler

Takti edildiğinde süs anlamına gelen “dedir ârâ” şeklinde okunması gerektiği düşünülebilir. Ancak Hayâlî Bey gibi usta bir şairin bir tef'ilede peş peşe iki kere kısa okuması gereken heceyi uzun okuması her ne kadar garip görünse de gazelin her beytinde imâlelerin bulunması, hatta;

Güneşte zerre görmezler felekte ayı bilmezler

Mısraın üçüncü tefilesi ‘felekte a’ da da aynı durumun olması Hayâlî Bey’in imâle konusunda çok titiz olduğunu söylemeyi güçleştirmekte veya imâlenin farklı bir kullanımını tercih ettiğini düşündürmektedir. Bir diğer deyişle Hayâlî Bey bu tür bir uygulamayı imâle kusuru olarak görmemekte*, birçok şairin yaptığı gibi¹³ kelimenin son hecesini kısa yazıp uzun okuyarak vezne uydurmaktadır. Âşık Çelebi, tezkiresinde Hayâlî'nin şiirlerinde şekil yönünden kusurlar bulunduğu, imlâ ve söyleyiş kusurlarını düzelttiğini, anlatması (Açık Çelebi 2010: 1549-1550) da bu durumun bu gazele mahsus olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla vezne bakarak ârâ olması gerekir, diyebilecek iken Hayâlî Bey, birçok şairin de yaptığı gibi kelime sonundaki açık heceyi uzun okuyabildiği için vezinden yola çıkarak kesin bir çıkarımda bulunamıyoruz.

Kafiye ve redife başvurmak

Bir şiirde kelimenin anlamında tereddüde düştüğümüzde başvuracağımız unsurlardan bir diğeri kafiye ve rediftir. Kafiye ve redifi görebilmek için şiiri bir kez daha verelim.

Cihân-ârâ çihân içindedir ârâyı bilmezler

O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler

Harâbât ehline dūzah azâbın anma ey zâhid

Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler

Şafak-gûn kan içinde dâğımı seyretse âşıklar

Güneşte zerre görmezler felekte ayı bilmezler

Hamîde kadlerine rişte-i eşki takıp bunlar

Atarlar tîr-i maksûdu nedendir yayı bilmezler

* İmalenin ne zaman kusur ne zaman olmadığı tartoşma konusu olup dönem, şair ve nazım biçimine bakmadan anlaşılması kolay değildir.

¹³ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Saraç, 2022.

*Hayâlî fakr şalına çekenler cism-i uryânı
Anunla fahr ederler atlas u dîbâyı bilmezler*

Şiirin kafiyesi mürdef-i eliftir. Deryâ, ferdâ, dîbâ uzun ünlü iken ay ve yay Türkçe olup revî harfî y olmakta ve redif *-ı bilmezler* olmaktadır. Bu durumda deryâ, ferdâ ve dîbâ'ya bakarak ârâ şeklinde okunması gerekir denilmesine ay ve yay kafiyeleri izin vermemektedir. Dolayısıyla kafiyeye bakarak da ârâ veya ara olmalıdır, şeklinde bir hükümde bulunmak mümkün görünmemektedir.

Ancak başından sonuna kadar hep bilmemek anlamında kullanılan redifin yeterlik fiili olarak kullanılmadığı ve tüm fiillerin nesne aldığı görülür. Gazelde diğer beyitlere baktığımızda *deryâyı bilmezler, gam-ı ferdâyı bilmezler, felekde ayı bilmezler, yayı bilmezler ve atlas u dîbâyı bilmezler* şeklinde sıralanır. Dolayısıyla ilk mısradaki redif de nesne alan fiil olarak değerlendirilip *ârâyı bilmezler, yani süsü bilmezler* şeklinde olması gerektiği düşünülebilir.

Kafiyenin aynı kelime grubundan olması gerektiğine dair kesin bir kural olmamakla birlikte ideal olanı kafiye olan kelimenin hep aynı gruptan olmasıdır. Eğer bir şair bir gazelde on kafiyenin dokuzunu isim yapmış ise birini fiil yapmak istemez. Bu bakımdan da 'ârâ'nın tercih edilmiş olma ihtimali yüksektir. Ancak Hayâlî Bey'in şu beytinin yer aldığı gazele göz attığımızda kesin bir ifadeye bulunmak güçleşir. Kafiye olarak sadece ilk beyitte sürerlik fiilini kullanırken:

*Bu cemâlin şem'ine pervâne gelmişlerdeniz
Yanalım ey şem-i rûşen yana gelmişlerdeniz* (s. 209)

diğer beyitlerde ihsâne, seyrâne, rindâne ve divâne gelmişlerdeniz diyerek bazen zarf bazen isim olarak da kullandığı görülür. Şu beyitte ise yeterlik fiili kullanılmıştır.

*Hayâlî ârdan ârî durur her reh-revân-ı aşk
Dahi sen şîşe-i nâmûsu taşa çalabilmezsin* (s. 331)

Dolayısıyla hem farklı kelime grubundaki kelimeleri kafiye olarak kullandığı hem de birleşik fiil kullandığı için kafiyeyi oluşturan kelimelere bakarak 'aramak' anlamı yoktur demek pek mümkün görünmemektedir.

Hayâlî Bey, divanında redifi fiil olan gazellerinde kafiye olarak fiil kullanmadığı gibi *istemez* redifli gazelde de hep isim kullanır. Özellikle nesne alan fiillerin redif olduğu gazellere baktığımızda kafiyeyi oluşturan kelimeler arasında fiil kullanmayı tercih etmediğini görürüz. Gazeli bu açıdan değerlendirdiğimizde ilk mısradaki kafiyenin de isim olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu düşünebiliriz.

Gazelin redifi olan "bilmezler" in zımnen ihtiva ettiği diğer anlamları şöyle sıralayabiliriz:

1. Beyit: Tanımamak, görmemek. İkinci mısradaki ise farkında olmamak.
2. Beyit: Korkmamak, endişe duymamak.
3. Beyit: Görmemek, farkına varmamak.
4. Beyit: Bir işin nasıl yapılacağını bilmemek.
5. Beyit: Kullanmamak, giymemek.

Dolayısıyla redif olan kelimenin anlam zenginliğine bakarak ârâ olabilme ihtimalinin daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

Söz sanatları

Tereddüdümüzü giderecek bir diğer araç beyitte yer alan edebi sanatlardır. İlk beyte göz attığımızda göze ilk çarpan söz sanatı leffüneşirdir. İlk mısraın ikinci mısraa ile arasında benzerlik ilgisi kurularak yapılan leffüneşerde aynı zamanda temsilî teşbihtir.

*Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*

Leffüneşri gâfiller (gizli özne)/mâhî, cihân/derya ve ârâ/deryâ karşılaştırması ile gösterebiliriz. Dolayısıyla ârâ ve deryâ ‘bilmezler’in nesnesi olmakta, bilinmeyen şey süs olmaktadır. Derya ile birlikte düşünüldüğünde ise cihânın yani âlemin kastedildiği düşünülebilir. Dolayısıyla leffüneşre göre kelime ârâ olmalıdır. Ancak leffüneşrin aynı zamanda bir teşbih olduğunu düşündüğümüzde ikinci mısraın öznesi açık iken ilk mısraın öznesi gizlidir ve kastedilen gâfiller ve sıradan insanlardır. Öznenin aklına gelmesine mâni olan cihân-ârâ tekil iken fiilin çoğul olması, öznenin de çoğul olması gerektiğini düşündürür.

İki mısradaki benzerlik ilişkisinden yola çıkarak denizde yaşayan balıkların denizin farkında olmadıkları gibi bu dünyada yaşayan gâfillerin de dünyayı yaratan, güzelleştiren bir yaratıcının varlığından haberdar olmadıklarının kastedildiği anlaşılır. Bu haliyle de teşbih-i temsilîdir.

Beyitte görülen bir diğer sanat tekrirdir. İlk mısrada iki defa cihân ve ârâ kelimeleri kullanılmıştır. Cihân-ârâ birleşik isim iken şâir bu ismi dağıtarak ayrı ayrı kullanmış olabilir. Bu durumda ek olan -ârâ yalnız kullanımında isim olmaktadır.

Beyitte gördüğümüz bir diğer sanat telmihtir. Beyit şu ayet-i kerimeyi hatırlatmaktadır:

Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır. (Kehf 46)

Yani dünya hayatının insana zevk ve keyif veren tarafları süse benzetilmektedir. Süsün ise iki özelliği var:

- İnsanın aklını alır, oyalar.
- Geçicidir, fanidir.

Süsler bizim imtihanımızdır. Süsün ne olduğunu bilmemek ise imtihanda olduğumuzu bilmemeye, gaflete işaret etmektedir.

Bu dünyanın bir diğer süsü zübde-i âlem olan insandır. Süsü bilmemek insanın kendisini bilmemesidir. Kendini bilmeyen ise Rabbinin bilmez. Dolayısıyla ârâyı bilmeyenler kendini henüz tanımamış olan gâfillerdir.

Edebî sanatlara başvurduğumuzda ârâ olma ihtimali daha yüksektir.

Tahmis ve Nazireler

Hayâlî Bey’den önce yaşamış 14. yüzyıl şairlerinden Kadı Burhaneddin’in söylemiş olduğu şu beyit:

*Gezer deryâda mâhîler yine deryâyı fehm itmez
Ana benzer cihân ehli dahi Yezdân’ı bilmezler (Aydın 2009: 456)*

Hayâlî Bey’in beytine esin kaynağı olmuş gibidir Ancak Hayâlî Bey’in bu beyti okuyup okumadığını bilmiyoruz. Eğer beyti Bahrî Efendi’nin söylediğini kabul edersek aynı şeyi Bahri Efendi için de söyleyebiliriz. Kadı Burhaneddin’in beytinde bilmeyenler cihân ehlidir ve özne bellidir.

Bir şiiri anlamının bir diğer yolu o şiire yapılan tahmîs, tasdîs ve benzerleri ile yazılan nazîrelere göz atmaktr. Hayâlî Bey'in yakın arkadaşı Dervîş Günâhî'nin her bendinde Hayâlî Bey'in beytini tekrar ettiği şu tesdîsin:

*Ne mâhiyyetdür ol mâh-ı melek-simâyı bilmezler
Ne nakş eyler pey-â-pey ol büt-i zibâyı bilmezler
Girer biñ şekle ol mahbûb-ı bî-hem-tâyı bilmezler
Togar her yüzden ol mihr-i cihân-ârâyı bilmezler
Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
Şu mâhiler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler (Esrar Dede 2018: 261)*

her mısraı 'bilmezler' üzerine kuruludur ve aramakla ilgili bir husus geçmemektedir. Günâhî'nin (ö. 1581) Hayâlî Bey'in yakın arkadaşı olduğunu düşündüğümüzde yazdığı tesdîsi Hayâlî Bey'e de okuduğunu ve her ikisinin de bilmemek anlamını kastettikleri anlaşılmaktadır.

Gazele tahmîs yazan Hayâlî Bey'in çağdaşı Rahmî'nin (ö. 1567) şiirine bakalım:

*Ezelden sûrete mâ'il nedür ma'nâyı bilmezler
Hakikat gözlesen mâhiyyet-i eşyâyı bilmezler
Bu bahr içre sadefde ol dür-i yektâyı bilmezler
Cihân-ârâ cihan içindedür arayı bilmezler
O mahiler ki derya içredür deryâyı bilmezler (Küçük 1993: 448)*

Rahmî'nin yazdığı tahmiste de aramaktan daha çok bilmek fiili öne çıkmaktadır. Rahmî de Hayâlî Bey gibi, mısralarında gizli özne kullanır. Şiirine mana bütünlüğünü, özneleri Hayâlî Bey'in beytine yükleyerek sağlamaktadır. Surete bakılıp mananın ve eşyanın hakikatının bilinmediğini söylemesinden açıkça süsü bilmemeyi kastettiği anlaşılmaktadır.

Hayâlî Bey'e tahmîs yazan bir diğer şair Gelibolulu Âlî'dir (ö. 1600).

*Ne bahr içre şadefdür hey'et-i zibâyı bilmezler
Ne deryâ katresindendür dür-i yek-tâyı bilmezler
Ne mâhidür ne mâhiyyetdür ol ârâyı bilmezler
Cihân-ârâ cihân içindedür ârâyı bilmezler
Şu mâhiler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler (Aksoyak 2018: 389)*

Gelibolulu, açıkça 'ol' diyerek ârâ'yı işaret etmesi şüphe bırakmayacak şekilde beytin anlamını ortaya koymaktadır.

18. asrın büyük ismi Şeyh Galib de gazeli tahmîs etmiştir.

*Nefahnâ nefhasın gûş etmeyenler nâyı bilmezler
Miyân-ı cân u cânânda bu Hûy u Hayyı bilmezler
Nefes-nâ-âşinâlar gevher-i ma'nâyı bilmezler
Cihân-ârâ cihan içindedür arayı bilmezler
O mahiler ki derya içredür deryâyı bilmezler (Şeyh Galib, th.8/1)*

Şeyh Gâlib de metni bilmemek üzere okur ve anlar. Bir saz olan neyi bilmemek, Hû ve Hayy'ı bilmemek ve mananın özünü bilmemek olarak üç mısra söylemesi hangi anlamı tercih ettiği konusunda bize fikir vermektedir. Ancak gazelin tamamına bakıldığında bilmemek üzere kurulduğu görülür.

Hayâlî Bey'in bu gazeline 19. asır meşâyihinden Osman Şems Efendi'nin (1814-1893) yazdığı, Hayâlî Bey'in gazelinin ilk beytini mütekerrir beyit olarak tazmîn ettiği müseddesi bize ârâ hakkında bilgi verecektir.

*Sorarsan ehl-i dünyâya nedir dünyâyı bilmezler
Sanup ukbâyı dünyâ nitekim ukbâyı bilmezler
Görürler âlemi rü'yâ gibi rü'yâyı bilmezler
Olurlar tâlib-i Mevlâ görüp Mevlâ'yı bilmezler
Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler (Yıldırım 2021: 248)*

Bu kıtaya baktığımızda Osman Şems Efendi'nin de aramak ile ilgili bir şeyi kastetmediğini hemen farkederiz. Ayrıca Osman Şems Efendi, gizli öznenin ehl-i dünya olduğunu açıkça belirtir. Âdeta Hayâlî Bey'in beytinin şerhi olan bu kıtada cihanı süsleyen cihan içinde olduğu hâlde dünya ehlinin dünyayı, yani dünya hayatının ne anlama geldiğini bilmediğini söyler. Ukbâyı düşünen zahitlerin de hakiki manası ile bilmediklerini eklemesi ikinci beyte bir gönderme gibidir. Bu dünya hayatının rüya olduğunu bilmeyenlerin ve Mevla'ya tâlip olanların da Mevla'yı anlamadıkları ve bilmediklerini söylemesine baktığımızda Osman Şems Efendi'nin kelimenin aramak anlamını çağrıştıracak herhangi bir imâda bile bulunmadığı açıkça görülür. Bu da onun kelimeyi süs anlamına gelecek şekilde anladığını gösterir.

Diyarbakırlı Lebîb Efendi (ö. 1768) ise Hayâlî Bey'in gazelinin ilk mısraını tazmin etmiştir:

*"Cihân-ârâ-cihân içindedir ârâyı bilmezler"
Ezel bu nazmı bir ehl-i hakîkât söylemiş hakkâ (Kartoğlu 2017: 361)*

Diyarbakır'da yaşayan bir şairin tazmin etmesi bir yana Hayâlî Bey'i ehl-i hakîkât görmesi, sözü de hakîkat kabul etmesi dikkat çekicidir.

Nazire şâiri zemîn şiiri anlamadan yazamayacağına göre şiiri anlamının yollarından biri de nazirelere bakmaktır. Gazele nazire yazan Mehmet Sıdkî, cihân-ârâ'nın her şeyi ihata eden yaratıcı olduğunu söylerken aramak ve bilmeyi birlikte kullanır:

*Ararlar kimi yerde kimi gökde kimisi 'arşda
Muhût-i küllü şey' olan cihân-ârâyı bilmezler (Eren 2017: 54)*

Hayâlî Bey'in bu beytine nakiza da yazılmıştır. Halil Nihat Boztepe'nin Nihât mahlasıyla yazdığı;

*Nihâd etrâfa bak zîrâ acâibdir bu insanlar
Hakaret zannederler nükteyi alayı bilmezler (Pala 1988: 377)*

Beytinde de bilmemek olarak kullanır.

Şu ana kadar sıralanan tahmis, müseddes, tazmin, nazîre ve nakîza örneklerine bakarak Hayâlî Bey'in arayabilmeyi veya aramayı bilmeyi kastetmediğini, dünya hayatını ve onun süslerini bilmediklerini kastettiğini düşünebiliriz.

Sonuç

Hayâlî Bey'in meşhur beyti güzelliği kadar anlam derinliği ile de dikkati çeker. İlk mısraının kafiyesini oluşturan 'arayı bilmezler'in 'ara'sının anlamının ne olduğunu beyte şâirin hayatı, beytin söylenme nedeni, imlası, gazelin tamamı, kelimenin anlamı, diğer anlamlarının kullanımı, devrin diğer şairlerindeki kullanımı, vezin, kafiye ve redif, söz sanatları ve gazele yazılan tahmis, tesdis, tazmin ve nazireler bakarak anlamaya çalıştığımızda gördüğümüz manzara şudur: Gazelin tamamı, kelime anlamı, redif, söz sanatları, devrindeki kullanım ve gazeli zemin alarak yeniden yazılan şiirleri bakımından kelimenin ârâ olacak şekilde

okunmasının daha uygun olduğu ve Hayâlî Bey'in bu beytinde ârâ kelimesi ile dünya hayatının süslerini işaret ettiğini düşündüğümü ifade etmek isterim.

Tüm bu açıklamalardan sonra beytin yakın anlamını esas olarak şu şekilde günümüz Türkçesine aktarabiliriz:

Cihanı süsleyen cihanın içinde olduğu halde, [insanlar/gâfiller] denizde yaşadıkları halde denizi bilmeyen balıklar gibi, süsü/süs olduğunu/süsleyeni bilmezler.

Beyti farklı açılardan değerlendirdiğimizde bilmek anlamının daha bariz olduğunu gördüğümüz halde yıllar boyunca tevriyeli okunan bir beytin mutlak ve tek anlamı olduğunu iddia etmediğimi, en azından yakın anlamının bilmek olduğunu ve nesre çevirilerde ilk olarak bu anlamın tercih edilmesi gerektiğini ifade etmek isterim. Bu makalenin, yukarıda izah etmeye çalıştığım şekilde beytin daha iyi anlaşılması için gösterilen bir gayret olarak değerlendirilmesi müsterhamdır.

Kaynakça

- Aksoyak İ. Hakkı (2018), *Gelibolulu Âlî Divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Âşık Çelebi. (2010) *Meşâirü's-Şuarâ*. Haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Atlansoy, Kadir. (2011) "Ravza-i Evliyâ'da İki Şair: Kani'î ve Va'dî" *Millî Folklor*, XXIII/89, s. 193-199.
- Aydın, Haluk. (2009) "Alaşehirli Muhammed, Hayatı ve Edebi Kişiliği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XII/21, s. 450-460.
- Bâkî, (1998) *Dîvân*. Haz. Sabahattin Küçük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet. (1987) *Hayali Bey ve Divanı'ndan Örnekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Doğan, M. Nur. (2017) *Şiiristan İzahlı ve Şerhli Divan Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- Eren, Abdullah. (2017) *Mehmet Sıdkî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Esrar Dede. (2018) *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviye*. Haz. İlhan Genç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Faik Reşad. (2019) *Eslâf*. Haz. Emrah Aydemir, Fatih Özer. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kurnaz, Cemal. (1996) *Hayali Bey Divanı Tahlili*. Ankara: MEB.
- Kurtoğlu, Orhan. (2017) *Lebib Divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Küçük, Sebahattin. "16. Yüzyıl Şairlerinden Bursalı Rahmi Çekebi ve Şiirleri" *Türklük Araştırmaları Dergisi* 7 (1993), s. 423-472.
- Macit, Muhsin. (2018) "Klasik Dönem Divan Şairleri I". *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Ed. Yekta Saraç, Muhsin Macit. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 65-87.
- Muallim Naci. (1987) *Lügat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nevizâde Ataullah Efendi. (1989) *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri:Hadaikü'l-Hakaik fi Tekmiletî's-Şekâik* Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Okuyucu, Cihan (2006), *Gazel Bahçesi*. İzmir: Sütun Yayınları.
- Öbek, Ali İhsan (Menderes Coşkun ve Yavuz Bayram ile). (2011) *Gazel Şerhleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Öztoprak, Nihat. (2009) "<https://www.yuzaki.com/2009/10/hayali/> (Erişim tarihi 12.10.2022)
- Pala, İskender. (1996) "Türk Edebiyatında Tehziller ve Argo Kelimelerin Edebiyata Yansıması". *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*. Ankara: TDK Yayınları.

- Parlatır, İsmail. (2014) *Fuzûlî Türkçe Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Redhouse, Sir James William. (1987) *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban].
- Saraç, Ahmet Emin. (2022) “Divan Şairlerinin Aruz ve Kafiye Kullanımına Dair Bazı Tespitler” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 556-582.
- Saraç, Yekta. (2017) *Divan Şiirinden Seçmeler*. 2. Bs. Ankara: Meb, 2017.
- Steingass, Francis Joseph. (1975) *Persian-English Dictionary* 3. bs. Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban].
- Şemseddin Sâmî. (1989) *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şeyh Galib. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0> (Erişim tarihi 10 Temmuz 2022)
- Şükun, Ziyâ. (1996) *Farsça-Türkçe Lugat=Ferheng-î Ziya=Gencine-î Güftar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tarlan, Ali Nihat. (1945) *Hayâlî Bey Divân*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi.
- Yıldırım, Yusuf. (2021) *Osman Şems Efendi ve Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Extended Abstract

Hayâlî Bey was born in Vardar Yenicesi. (1497-1499 [?]). His name is Mehmed, and his nickname is Bekar Memi. He didn't have a serious education life. While he was still young, he was impressed by a Kalenderi sheikh who stopped by Yenice and followed him. He traveled with them and came to Istanbul. The Istanbul judge of the period saw this smart young man among the Kalenders and took Hayali Bey from them and handed him over to the sheriff, and Hayali Bey's life began to change. His poems were heard in Istanbul and his fame spread. He attracted attention with his talent and rose to be the companion of Suleiman the Magnificent.

Hayâlî Bey is one of the leading poets of his time. The poems he wrote were read by the poets and poem-lovers while he was still alive. He is such a successful poet that his poems can be read in the presence of the sultan of the period. He is a great and master poet who was followed and imitated by the poets who came after him.

These characteristics of Hayâlî Bey, who does not value worldly goods, does not pay much attention to his clothing, who is not arrogant despite being a great poet, who is fond of beauty, and who is a dissolute, are also reflected in his poems. The tolerant and friendly poet does not like to fight unless he satirizes anyone.

Hayâlî Bey's The first verse of the first couplet of the ghazal with rhyme "Bilmezler (they don't know)", which is among the most well-known couplets of Turkish literature, is translated into prose with two different meanings.

When we evaluate the poem from these aspects, we come across the following result:

1. The personality of the poet, its comparison with his other poems: The poet who sang this verse and couplet; belongs to who do not see mysticism from the window of zuht and piety, indifferent to appearance and trying to reach God through love. When Hayâlî Bey looks at the world, he thinks of the creator and giving this meaning in his poetry seems to be in accordance with the mystical path he belongs to and the character described in the biographies.

2. For whom and why the poem was written: When we accept that Bahri Efendi wrote the string, it can be thought that the meaning of not knowing is more accurate. However, the possibility that this information, which we have not seen in another source, is not correct, shows us that it is not possible to say anything definite about it.

3. Looking at the whole poem: If we exclude the first couplet of the five couplets, two of them talk about positive behaviors and two of them talk about negative behaviors. The positive ones are the dervishes, who are the children of the time, who do not worry about the future, and the dervishes who do not wear silk clothes. The negative ones are those who do not know what they want because they are crying and whining, and those who do not know who fired the arrow. Therefore, the first verse should not be about seeking, but about knowing the ornaments of this world.

4. The dictionary meaning of the word: In *Ferheng-i Ziyâ*, is a Persian-Turkish dictionary, it is said that the order is ready from the infinitive "arasten" and an example is given in the sense of 'adorn'. Ornament and embellishment do not pass. In the Redhouse dictionary, it goes like this: who or which adorns, embellishes. In the Steingass dictionary, it means embellishing, adorning. Therefore, it is possible to use the word "ârâ" as a noun without a suffix.

5. The use of the word by other poets: There are many examples of the use of the word in the poems of other poets of the period. Especially according to Bâkî's couplet, it is more reasonable that the meaning of the word is "ara".

6. Prosody: When we check the meter, the word should be "ârâ". However, Hayâlî Bey can read the open syllable at the end of the word for a long time, as many poets do. Therefore, it is difficult to make a definite conclusion based on the meter.

7. Rhyme and redif: We can say that the probability of being "ârâ" is stronger by looking at the richness of meaning of the word, which is the redif of the gazel.

8. Rhetoric: We see that the probability of being "ârâ" is higher when we apply to the literary arts.

9. Nazires, tahmis, tesdis, tazmin written in the ghazal: When we look at the examples of tahmis, müseddes, tazmin, nazîre and nakîza we have given, we can think that Hayâlî Bey did not mean to be able to search or to know how to search, he meant that he did not know the worldly life and its ornaments.

Hayâlî Bey's famous couplet attracts attention with its depth of meaning as well as its beauty. There are many ways to analyze and try to understand a couplet whose meaning is in dispute. The personality of the poet, its comparison with his other poems, for whom and why the poem was written, its spelling, its place in the integrity of the ghazal, the use of the word by other poets, rhyme and redif, rhetoric and tahmis, tesdis, tazmin and nazires written in the ghazal, we will benefit from the meaning of the word. are tools. In this article, As a result of the evaluations made, it was concluded that the use of the word to mean ornament would be more reasonable.